

INOVATÍVNE PRVKY V POMOCI DLHODOBO NEZAMESTNANÝM KLIENTOM V HMOTNEJ NÚDZI[#]

INNOVATIVE FEATURES IN HELPING LONG-TERM UNEMPLOYED CLIENTS IN MATERIAL NEED

JUSKO Peter

Abstrakt (SJ)

Dlhodobá nezamestnanosť a chudoba sú také životné situácie, pri ktorých si človek nedokáže pomôcť vlastnými silami, a vzhľadom k tomu je s nimi spájané aplikovanie príslušných sociálnych intervencií. Problematika dlhodobej nezamestnanosti a hmotnej núdze je v rámci študijného programu sociálna práca na PF UMB najviac reflektované v disciplínach sociálna politika, sociálne zabezpečenie, politika zamestnanosti, tvorba a manažment projektov, tretí sektor a mimovládne organizácie, legislatíva v sociálnej oblasti a sociálne poradenstvo. K inovatívnym možnostiam pomoci dlhodobo nezamestnaným klientom v hmotnej núdži v kontexte retrospektívnej sociálnej politiky môžeme zaradiť predovšetkým identifikáciu a diverzifikáciu cieľovej skupiny dlhodobo nezamestnaných klientov v hmotnej núdži, vytvorenie rozvojového partnerstva subjektov participujúcich v tejto oblasti, tvorbu projektov a programov zameraných na riešenie chudoby a dlhodobej nezamestnanosti, individuálne a skupinové poradenstvo uchádzačom o zamestnanie a občanom v hmotnej núdži a posilnenie funkčnej gramotnosti tejto cieľovej skupiny.

Kľúčové slová: dlhodobá nezamestnanosť, chudoba, sociálna práca, sociálna politika, vzdelávanie, sociálne partnerstvo, projekty a programy, sociálne poradenstvo

Abstract (AJ)

Long-term unemployment and poverty are such situations in life in which a man cannot help yourself, and given them the associated application of relevant social interventions. The issue of long-term unemployment and material hardship in the curriculum of social work at the MBU Faculty of Education is reflected in most disciplines as are social policy, social security, employment policy, development and project management, third sector and non-governmental organizations, social law and social counseling. Innovative options to help long-term unemployed clients in material needs in the retrospective context of social policy might include, in particular, the identification and diversification of the target long-term unemployed clients in material need, the creation of the Development Partnership subjects participating in this field, creation of projects and programs to address poverty and long-term unemployment, individual and group counseling job seekers and those in poverty and strengthening the functional literacy of this group.

[#] Príspevok je súčasťou riešenia projektu APVV-0371-11 „Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – naivita alebo genialita?“

Keywords: long-term unemployment, poverty, social work, social policy, education, social partnership, projects and programs, social counseling

ÚVOD

Sociálne udalosti ako jedna z ťažiskových súčastí predmetu sociálnej politiky predstavujú také životné situácie, pri ktorých si človek nedokáže pomôcť vlastnými silami, a vzhľadom k tomu je s nimi spájané aplikovanie príslušných sociálnych intervencií. V kontexte témy nášho príspevku sú, resp. takýmito udalosťami by mali byť chudoba a dlhodobá nezamestnanosť.

V príslušnej právnej norme (Zákone NR SR č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi) je pojem chudoba nahradený pojmom hmotná núdza, ktorý je definovaný ako stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.

Ponímanie dlhodobej nezamestnanosti v trvaní viac ako rok je typické pre Medzinárodnú organizáciu práce, nie vo všetkých krajinách sa však dodržiava rovnaká metodika pre dlhodobú nezamestnanosť. Odlišnosti je možné vyabstrahovať jednak z hľadiska dĺžky jej trvania (napr. v niektorých krajinách je za dlhodobu nezamestnanú považovaná už osoba, doba nezamestnanosti ktorej presahuje šesť mesiacov), ale aj v ponímaní kontinuálnosti jej trvania, tj. či musí ísť o neprerušené trvanie, alebo je možné aj jej prerušenie. Halásková (2007, s.25) poukazuje vo vzťahu k dlhodobu nezamestnaným občanom na význam ich zamestnateľnosti, ktorou chápe schopnosť ich pracovného zapojenia spočívajúcu v hľadaní, prijatí a udržaní zamestnania.

V Slovenskej republike v súčasnosti (k 30.9.2013) podľa štatistík Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) evidujeme celkovo 406.498 uchádzačov o zamestnanie. Z nich je 213.267 osôb nezamestnaných dlhodobo, tj. viac ako 12 mesiacov, čo tvorí vyše 50 percentný podiel. Štatisticky významnou podkategóriou dlhodobej nezamestnanosti sú ľudia nezamestnaní viac ako 48 mesiacov, ktorých označujeme ako veľmi dlhodobu nezamestnaných. V sledovanom období ich bolo 72.015, čo tvorí viac ako tretinu z celkového počtu dlhodobu nezamestnaných občanov.

ÚPSVaR vedie aj štatistiky týkajúce sa poberateľov pomoci v hmotnej núdzi. K 30.9.2013 bolo v Slovenskej republike 185.529 poberateľov dávky v hmotnej núdzi a celková suma vynaložená na pomoc v hmotnej núdzi v tomto období predstavovala 26.027.523,- eur. Prienik týchto dvoch skupín, tj. dlhodobu nezamestnaných občanov a občanov v hmotnej núdzi je výrazný, nie však stopercentný, tj. nie každý dlhodobu nezamestnaný občan je v hmotnej núdzi a nie každý občan v hmotnej núdzi je dlhodobu nezamestnaný. My sa však zameriame práve na túto, z pohľadu sociálnej politiky a sociálnej práce veľmi významnú podskupinu dlhodobu nezamestnaných občanov v hmotnej núdzi.

V našom príspevku na základe vybraných výskumných zistení poukážeme na vplyv existujúcich sociálnych intervencií retrospektívnej intervencionistickej sociálnej politiky pri pomoci dlhodobu nezamestnaným klientom v hmotnej núdzi s akcentom na inovácie v uplatňovaní právne relevantných opatrení.

1 VYBRANÉ EMPIRICKÉ ZISTENIA O DLHODOBEJ NEZAMESTNANOSTI A HMOTNEJ NÚDZI

V tejto časti príspevku sa zameriame identifikáciu príčin a dôsledkov dlhodobej nezamestnanosti a využívanie aktívnych opatrení na trhu práce u dlhodobo nezamestnaných. Uvedená problematika je súčasťou riešenia projektu APVV-0371-11 „Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – naivita alebo genialita?“ Na zisťovanie uvedených súvislostí sme aplikovali kombináciu troch základných typov výskumov v sociálnej práci (In: Engel – Schut, 2009), tj. opisného, ktorý popisuje existujúce sociálne podmienky (pri zisťovaní príčin dlhodobej nezamestnanosti), vysvetľujúceho, ktorý, okrem iného, identifikuje následky sociálnych javov (pri zisťovaní dôsledkov dlhodobej nezamestnanosti) a vyhodnocovacieho výskumu, ktorý je zameraný na popis dopadu opatrení sociálnej politiky (pri zisťovaní využívania aktívnych opatrení na trhu práce u dlhodobo nezamestnaných). Ťažiskovou výskumnou metódou bol pološtrukturovaný rozhovor s dlhodobo nezamestnanými (N=242) v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti (Rimavská Sobota – 32,6%, Rožňava – 25,38% a Lučenec – 22,63%). Výskum prebiehal v marci 2013.

V prvej časti výskumu sme od 242 respondentov získali na otázku „Prečo ste aj po uplynutí jedného roku po zaradení do evidencie uchádzačov o zamestnanie stále bez zamestnania?“ celkovo 78 rôznych odpovedí (zostávajúcich 164 odpovedí sa presne zhodovalo s niektorou z už uvedených odpovedí). V druhej fáze sme odpovede respondentov (78) spracovali do podoby príčin, ktorých bolo celkovo 21. Z nich sa najčastejšie objavovali príčiny súvisiace so mzdou (napr. nízka mzda v porovnaní so sociálnymi príjmami), vekom (napr. subjektívne posudzovaný vysoký vek), zdravotným stavom, či miestom výkonu potenciálneho zamestnania. V tretej fáze spracovania sme uvedené príčiny (21) kategorizovali do 8 spoločných kategórií. Ku kvantitatívne najviac zastúpeným kategóriám patrili demografické príčiny (vek, zdravotný stav, pohlavie), kauzálne súvislosti na strane zamestnávateľa (hromadné prepúšťanie, problémy v podniku) a vzdelanie (nízke vzdelanie, nevhodné vzdelanie, chýbajúce vedomosti). V poslednej fáze spracovania sme tieto kategórie (8) zoskupili do dvoch podskupín interných a externých faktorov, pričom miernu prevahu (53,6 percenta) mali externé faktory (zamestnávateľ, finančné príčiny, spoločenské faktory a lokalita).

V ďalšej časti výskumu sme sa zamerali na jeden z najčastejších dôsledkov dlhodobej nezamestnanosti súvisiaci so stavom hmotnej núdze, ktorým je nedostatok finančných prostriedkov. Výsledky výskumu sme získali spracovaním odpovedí dlhodobo nezamestnaných občanov na otázku „Akým spôsobom si obstarávate finančné prostriedky?“ V súlade s existujúcimi teoretickými východiskami je najčastejším spôsobom finančného zabezpečenia dlhodobo nezamestnaného príjem zo sociálnych dávok. Významnou súčasťou získavania finančných prostriedkov u dlhodobo nezamestnaných sú aj legálne či nelegálne pracovné aktivity, ktoré v súčte využíva viac ako tretina respondentov. K zaujímavým výskumným zisteniam patrí aj obľúbenosť získavania finančných prostriedkov prostredníctvom zberu druhotných surovín. Viac ako pätina respondentov si finančné prostriedky zapožičiava, či už od príbuzných a kamarátov, ako aj od bankových a nebankových inštitúcií.

V poslednej časti nášho výskumu sme sa zamerali na zistenie využívania aktívnych opatrení na trhu práce u dlhodobo nezamestnaných. Jednoznačne najvyužívanejším (62 percent) aktívnym opatrením na trhu práce zo strany dlhodobo nezamestnaných je aktivačná činnosť. Vo výrazne menšej miere dlhodobo nezamestnaní občania v hmotnej núdzi využili vzdelávanie a prípravu pre trh práce, absolventskú prax, príspevok na začatie samostatnej zárobkovej činnosti, účasť v rozličných projektoch a programoch, prax v sociálnom podniku, či príspevok na dochádzku za prácou.

2 DLHODOBÁ NEZAMESTNANOSŤ A HMOTNÁ NÚDZA V OBSAHOVOM ZAMERANÍ ŠTUDIJNÉHO PROGRAMU SOCIÁLNA PRÁCA NA PF UMB V BANSKEJ BYSTRICI

Problematica dlhodobej nezamestnanosti a hmotnej núdze je výrazne zastúpená v obsahovom zameraní študijného programu sociálna práca na Katedre sociálnej práce PF UMB v Banskej Bystrici. Z hľadiska štruktúry tohto študijného programu je toto zameranie najviac reflektované v disciplínach sociálna politika, sociálne zabezpečenie, politika zamestnanosti, tvorba a manažment projektov, tretí sektor a mimovládne organizácie, legislatíva v sociálnej oblasti a sociálne poradenstvo.

Sociálna politika ako východisková disciplína sociálnopolitickej línie študijného programu sociálna práca venuje v tomto kontexte pozornosť predovšetkým identifikácii (dlhodobej) nezamestnanosti a chudoby (hmotnej núdze) v predmete sociálnej politiky, tj. charakteristike nezamestnanosti a chudoby ako sociálnych udalostí.

Široko zameraná a obsahovo bohatá disciplína sociálne zabezpečenie prináša pre študentov sociálnej práce viaceré významné poznatky, napr. o problematike poistenia v nezamestnanosti a dávke v nezamestnanosti, ktoré sú súčasťou základného piliera sociálneho zabezpečenia, ktorým je sociálne poistenie, ako aj ťažiskové informácie o pomoci v hmotnej núdzi, ktorá je súčasťou subsystému sociálnej pomoci.

Kľúčovou disciplínou pre oblasť trhu práce, nezamestnanosti a služieb zamestnanosti v študijnom programe sociálna práca je politika zamestnanosti. Osobitnú pozornosť v rámci typov nezamestnanosti venujeme práve dlhodobej nezamestnanosti, ako jednému z najrizikovejších typov, ktorý prináša najzávažnejšie sociálne a ekonomické dôsledky. Významnou súčasťou aktívnych opatrení na trhu práce v Slovenskej republike sú aj opatrenia zamerané na tzv. znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, ktorými sú často práve dlhodobo nezamestnaní.

Projekty a programy sú jedným z najčastejšie využívaných nástrojov sociálnej politiky (aj) v tejto oblasti. Disciplína tvorba a manažment projektov umožňuje študentom nadobudnúť teoretické vedomosti, no najmä praktické spôsobilosti v oblasti prípravy projektov a programov pre rôzne cieľové skupiny sociálnej práce, resp. pre riešenie rôznych sociálnych problémov, pričom problematika chudoby a nezamestnanosti je veľmi častou súčasťou finálnych výstupov študentov z tejto disciplíny.

Jedným z účastníkov politiky zamestnanosti sú organizácie tretieho sektora, ktorým venujeme samostatnú pozornosť na disciplíne tretí sektor a mimovládne organizácie. Ich pôsobnosť v oblasti služieb zamestnanosti je rôznorodá, pričom môžeme zdôrazniť význam organizácii tretieho sektora pri zabezpečovaní dobrovoľníckych prác formou aktívnej činnosti uchádzača o zamestnanie vykonávaním všeobecne prospešných činností napr. u mimovládnych organizácií poskytujúcich všeobecne prospešné služby.

V disciplíne venovanej legislatíve v sociálnej oblasti sa zameriavame na poukázanie na význam právnej relevancie kľúčových oblastí profesionálneho výkonu sociálnej práce, ktorými sú v kontexte s témou tohto príspevku napr. cieľové skupiny dlhodobo nezamestnaných klientov a klientov v hmotnej núdzi v zmysle príslušnej legislatívy, či etické dilemy vznikajúce pri sociálnej práci s touto cieľovou skupinou.

Kľúčovou metódou sociálnej práce s dlhodobo nezamestnanými klientmi v hmotnej núdzi je sociálne poradenstvo, ktorému venujeme pozornosť v rámci metód sociálnej práce ako samostatnej disciplíny pod rovnomenným názvom.

ZÁVER

Retrospektívna intervencionistická sociálna politika sa podľa Krebsa a kol. (2007, s.26) zameriava na riešenie už vzniknutých sociálnych udalostí, čiže reaguje ex post. Z hľadiska riešenia chudoby a dlhodobej nezamestnanosti má sociálna politika často „len“ paliatívny význam, tj. zmierňuje sociálne dôsledky týchto nepriaznivých životných situácií, ale nerieši základný problém. Dôkazom toho je vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti v SR a jej úzke prepojenie so stavom hmotnej núdze.

Vzhľadom k nedostatočnej úspešnosti na finálne výstupy orientovaných makrosociálnych intervencií sociálnej politiky (napr. aktívnej činnosti) je potrebné obrátiť našu pozornosť na inovatívne možnosti pomoci dlhodobo nezamestnaným klientom v hmotnej núdzi v kontexte retrospektívnej sociálnej politiky. Dôležitým determinantom úspešnosti týchto opatrení je nadobudnutie ich právnej relevancie, pretože pokiaľ je sociálna intervencia právne irelevantná nie sú s ňou spájané adekvátne právne následky, tj. účinné formy pomoci sociálnemu klientovi. K takýmto opatreniam by sme navrhovali zaradiť predovšetkým identifikáciu a diverzifikáciu cieľovej skupiny dlhodobo nezamestnaných klientov v hmotnej núdzi, vytvorenie rozvojového partnerstva subjektov participujúcich v tejto oblasti, tvorbu projektov a programov zameraných na riešenie chudoby a dlhodobej nezamestnanosti, individuálne a skupinové poradenstvo uchádzačom o zamestnanie a občanom v hmotnej núdzi a posilnenie funkčnej gramotnosti tejto cieľovej skupiny.

Právnu relevanciu aplikácie inovatívnych opatrení predstavujú predovšetkým dve právne normy – Zákon NR SR č.5/2004 o službách zamestnanosti a Zákon NR SR č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi. Právnym podkladom identifikácie a diverzifikácie tejto cieľovej skupiny je legislatívna úprava tzv. znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, kam patria napr. občania nad 50 rokov, alebo občania so zdravotným postihnutím. Problémom zamstnávania špecifickej cieľovej skupiny občanov po výkone trestu odňatia slobody sa venuje napr. Papšo (2011). Právnu relevanciu pre vytvorenie rozvojového partnerstva v tejto oblasti ponúka ustanovenie o

partnerstve, ktoré v rámci služieb zamestnanosti môže byť vytvorené napr. úradom práce, sociálnych vecí a rodiny, obcou, samosprávnym krajom, mimovládnu organizáciou, podnikateľským subjektom, bankou či charitatívnou organizáciou. Na význam sociálnych partnerstiev poukazuje Korimová (2007, s.130), ktorá ako jeden z hlavných princípov sociálneho partnerstva uvádza práve inkluzívnosť, tj. zapájanie vylučovaných jednotlivcov a skupín do procesu riešenia problému. Projekty a programy sú jedným z kľúčových aktívnych opatrení na modernom trhu práce, ktoré zahŕňujú napr. projekty a programy zamerané na zlepšenie postavenia uchádzačov o zamestnanie na trhu práce, či projekty a programy zamerané na overenie nových aktívnych opatrení na trhu práce.

Pre občanov v hmotnej núdzi sa v zmysle príslušnej legislatívy poskytuje sociálne poradenstvo, ktoré sa vykonáva na úrovni základného sociálneho poradenstva a špecializovaného sociálneho poradenstva. Poradenstvo pre uchádzačov o zamestnanie sa vykonáva formou informačných a poradenských služieb a odborných poradenských služieb. Inovatívnou možnosťou smerujúcou k zefektívneniu pomoci cieľovej skupine dlhodobo nezamestnaným občanom v hmotnej núdzi je prepojenie týchto poradenských prístupov, napr. vo forme základného informačného poradenstva a špecializovaného odborného poradenstva. Brnula (2012, s.203-204) v rámci charakteristiky aktivít sociálneho pracovníka zameraných na problém rozlišuje medzi kuratívnymi aktivitami, ktoré sa snažia o odstránenie faktorov, ktoré spôsobujú problém a rehabilitačné aktivity, ktoré pomáhajú klientovi adaptovať sa na novú situáciu.

Pre uplatnenie sa na modernom globálnom trhu práce je potrebné počítať s tým, že aktívna participácia vyžaduje funkčne gramotného človeka. Nové spoločenské a ekonomické podmienky priniesli zvýšené nároky v oblasti vzdelávania a zamestnania ako napr. jazyková vybavenosť, práca s počítačom, tvorivosť, flexibilita. Viacerí zo súčasnej generácie nedokážu adekvátne reagovať na zmenené požiadavky v zamestnaniach, na dynamiku trhu, a tak sa stávajú ťažko uplatniteľní na trhu práce a v konečnom dôsledku dlhodobo nezamestnaní. Za funkčne negramotných označujeme podľa Kováčikovej (2002, s.14) ľudí, ktorých úroveň čítania a písania je taká nízka, že im znemožňuje správne pochopiť niektoré zložitejšie texty, a v širokom slova zmysle im sťažuje fungovanie v zamestnaní a v spoločnosti vôbec. Ľudia, ktorí sú funkčne negramotní majú veľmi malú šancu uplatniť sa na trhu práce, a tak vytvárajú určitú časť nezamestnaných. Na druhej strane existujú voľné pracovné miesta, ale táto skupina ľudí ich nie je schopná obsadiť, pretože nielen že nemá požadovanú vzdelanostnú vybavenosť, ale zároveň nie je schopná ju získať prostredníctvom rekvalifikácií. Vývoj pracovného trhu vo vyspelých krajinách ukazuje, že sa zvyšuje počet pracovných miest, ktoré kladú vyššie nároky na úroveň funkčnej gramotnosti. Preto sa v rámci politiky zamestnanosti začali uplatňovať aktívne opatrenia na trhu práce, ktoré by mali viesť k postupnému znižovaniu a odstraňovaniu funkčnej negramotnosti, ku ktorým patrí napr. sociálne poradenstvo, či vzdelávanie a príprava pre trh práce. Východiskom k riešeniu problému funkčnej negramotnosti je poznanie príčin jej vzniku. Patrí sem napr. zanedbávanie rozvoja intelektových schopností a zručností, život v marginalizovaných komunitách, či nízky ekonomický status rodiny. Za rizikové skupiny z hľadiska možného výskytu funkčnej negramotnosti môžeme označiť mladých ľudí s nižšou vzdelanostnou úrovňou, resp. bez kvalifikácie, mladých ľudí pochádzajúcich z tzv. marginálnych rodín s nižším ekonomickým statusom, ľudí žijúcich v ekonomicky zaostalých oblastiach, segregovanú časť rómskeho etnika, či žiakov, ktorí končia povinnú školskú dochádzku v nižšom ako 9. ročníku základnej školy.

Použitá literatúra

1. BRNULA, P.: *Sociálna práca. Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava: IRIS, 2012, 264s. ISBN 978-80-89256-91-4
2. DZIURZYŃSKI, K.: *Wykluczony na drodze do inkluzji - miejsce edukacji w pokonywaniu wykluczenia* (współautor: A. Łukasiewicz) (w:) *Wykluczenie społeczne - czynniki ryzyka, profilaktyka, remedia*, red. nauk. S. Nazaruk, M. Nowak, E. Konovaluk. Biała Podlaska, 2010. ISBN 978-83-610444-85-7. p. 129-140.
3. ENGEL, R.J.-SCHUTT, R.K.: *Fundamentals of Social Work Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc., 2009, ISBN 1-4129-5416-9.
4. HALÁSKOVÁ, R.: *Politika zaměstnanosti*. Ostrava: OU, 2008, 152s. ISBN 978-80-7368-522-5
5. KORIMOVÁ, G.: *Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky*. Banská Bystrica: EF UMB, 2007, 192s. ISBN 978-80-8083-399-2
6. KREBS, V. a kol. 2002. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007, 503s. ISBN 978-80-7357-276-1
7. LEVICKÁ, J. 2005. *Základy sociálnej práce*. Trnava : ProSocio, 2005, 170 s. ISBN 80-968952-8-1
8. MATOUŠEK, O. a kol. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, 570s. ISBN 978-80-262-03
9. PAPŠO, P.: *Resocializácia odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody*. Banská Bystrica: PF UMB, 2011, 88s. ISBN 978-80-557-0150-9
10. TOMEŠ, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010, 439s. ISBN 978-80-7367-680-3
11. *Zákon NR SR č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi*
12. *Zákon NR SR č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti*
13. www.statistics.sk
14. www.upsvar.sk

Kontaktné údaje

JUSKO Peter, doc. PaedDr., PhD.
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela
Katedra sociálnej práce
Banská Bystrica
Slovenská republika
Email: peter.jusko@umb.sk